

Samverkan som värdeskapare för lokalsamhället i den globala ekonomin

- Sex bygdebolags roll för Vuollerims utveckling

Cooperation as value creation for the local community in
the global economy

- Six corporations' role for the development of Vuollerim

Gustav Broms

Samverkan som värdeskapare för lokalsamhället i den globala ekonomin **- Sex bygdebolags roll för Vuollerims utveckling**

Cooperation as value creation for the local community in the global economy
- Six corporations' role for the development of Vuollerim

Gustav Broms

Handledare: Thomas Norrby, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Examinator: Yvonne Gunnarsdotter, Sveriges lantbruksuniversitet,
Institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå, G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2016

Omslagsbild: Vuollerims centrum. Till höger i bild syns Växthuset, den fastighet som har varit föremålet för bildandet av Vuollerims första bygdebolag, Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening. Fotograf: Gustav Broms

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: lokal utveckling, lokal ekonomi, kapital, utvecklingsbolag, civilsamhälle, kollektiv handling, socialt entreprenörskap, nätverk, innovation

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

En fråga för landsbygdsorter som befinner sig på avstånd från den offentliga ekonomins förvaltning och finansiella investerares primära intressesfär är hur sociala och ekonomiska behov kan tillgodoses genom sektoröverskridande samverkansformer. För att ta reda på hur platsspecifika resurser kan nyttjas som är förankrade i informations-samhällets rumsliga och tidsmässiga rörlighet har den landsbygdspräglade tätorten Vuollerim i Norrbottens län studerats. Här finns sex bygdebolag som många av invånarna och andra engagerade i bygdens utveckling gemensamt äger. Vinsten de genererar återinvesteras i lokalsamhället. Intervjuer har genomförts med 18 personer om hur dessa bygdebolag fungerar, under vilka omständigheter de har vuxit fram och vilken betydelse de har för ortens och regionens utveckling.

Studien visar att bygdebolagen har bildats för att på olika sätt verka för ortens fortlevnad. Resurser till detta har hämtats från flera håll: invånarnas ideella arbetsinsatser, en kombination av platsens historiska och samtida resurser, utbyten med globala forum för gräsrotsinitierade samhällsprojekt och en nära samverkan mellan bygdebolagens företrädare, företagare, föreningsmedlemmar och privatpersoner. Vuollerimborna har utvecklat förtroenderelationer som gjort att de stimulerats till egna lösningar på samhällsbehov genom att inkludera människors varierande erfarenheter av kunskaper, platser och bakgrunder. Genom samhandling har de hållit nere kännbara samhällskostnader och skapat verksamheter som medfört en uppväxling av finansiellt kapital.

Lokalsamhällen som Vuollerim behöver hantera både den lokala, offentliga och globala ekonomins villkor. Det innebär möjligheter och utmaningar för deras sociala och ekonomiska utveckling. Vuollerimborna har nyttjat sina ömsesidiga relationer tillsammans med platsens fysiska omgivning, innehåll och föremål för marknadsföring i skapandet av organisationer som har underlättat för dem att manövrera i en komplex omvärld.

Nyckelord: lokal utveckling, lokal ekonomi, kapital, utvecklingsbolag, civilsamhälle, kollektiv handling, socialt entreprenörskap, nätverk, innovation

Abstract

An issue for rural communities located remotely from the management of public finances and financial investors' primary sphere of interest is how social and economic needs can be met through multi-sectorial forms of cooperation. To find out how site specific resources can be used that are anchored in the spatial and temporal mobility of the information society, a study has been made of the rural community Vuollerim in Norrbotten County. Six corporations are located here which are owned jointly by many of the inhabitants and others engaged in the development of the community. The profit they generate is reinvested in the local community. Interviews have been conducted with 18 people about the function of these rural corporations, under which conditions they have evolved and what importance they play for the development of the community and region.

The study shows that the corporations have been formed to promote the survival of the community by various means. Resources for this have been taken from several sources: citizens' voluntary work efforts, a combination of the place's historical and contemporary resources, exchanges with global forums for grassroots-initiated community projects and a close cooperation between the rural corporations' representatives, entrepreneurs, members of civil associations and individuals. The residents of Vuollerim have developed relationships of trust that have enabled them to find their own solutions to community needs by including peoples' experiences of different skills, places and backgrounds. They have reduced significant societal costs and created activities that have lead to an increase in financial capital through collective action.

Local communities like Vuollerim need to manage the local as well as the public and global economic conditions. This involves opportunities and challenges for their social and economic development. The residents of Vuollerim have utilised their mutual relationships along with the physical environment, content and subject of marketing of the place in the creation of organisations that have facilitated them to manoeuvre in a complex world.

Keywords: local development, local economy, capital, community interest companies, civil society, collective action, social entrepreneurship, network, innovation

Skog, smältande snödrivor och svarta sopsäckar på träpinnar längs vägen som varning för renar omger mig. Jag inväntar starten för en pimpelfisketävling som hålls på Storbackstjärn, belägen sex kilometer från Vuollerim. Tävlingen arrangeras så här tidigt i april av hjälporganisationen Lions Club Vuollerim när isen är som tjockast. En handfull funktionärer kokar kaffe över en grillkälke, säljer lotter, lägger upp vinster och registrerar tävlingsdeltagare vid de uppställda bord. Flera av funktionärerna är delägare i Vuollerims bygdebolag. Jag dricker det rykande kokkaffet när jag går fram till en skylt och läser namnen på sponsorerna från närområdet. Pimpelfiskarna jag möter kommer från orter som Vuollerim, Boden, Gällivare och Övertälj. Arrangörerna är förvånade över att mer än 60 tävlande har dykt upp. Det knarrar under fötterna när jag följer några av dem den korta sträckan på skoterspåret till isen, omgiven av gran, tall och björk.

Så ljuder tutan. Deltagarna är kvinnor och män i olika åldrar, varav åtta av dem barn. Många verkar känna varandra sedan tidigare. De berättar fiskehistorier, samtidigt som de riktar en koncentrerad blick mot de borrarade hålen. Små abborrar rycks upp och läggs i påsen bredvid deras sittanordningar. Några sitter länge på samma plats, andra förflyttar sig ivrigt mellan de 100 hålen. Jag närmar mig de tävlande, iakttar hur de drar i linan, frågar vilken teknik de använder och hör det brummande lätet när de borrar nya hål i jakten efter fler byten.

Tutan ljuder igen efter två timmar. Deltagarna viker ihop sina fällbara stolar och beger sig mot fastlandet. En kö ringlar sig fram till ett

bord där ett par funktionärer räknar de tävlandes fångst. Hamburgare grillas och kaffetermosar fylls på medan de hitresta för samtal på parkeringen. De tävlande barnen får först välja vinster. Sedan går den pimpelfiskare fram som har fått störst fångst, bortåt 90 abborrar. Snart är hamburgarna och kaffet slut. Sorlet skingras. Spåren från tävlingen sopas. Jag hjälper funktionärerna att lasta bakluckor och släpvagnar. "Vi ses igen nästa år", säger någon och far iväg med sin husbil. Jag går tillbaka mot Vuollerim. Inne i bygden hälsar jag på ett par cyklande män med nordöstafrikanskt ursprung. En kvinna passerar med en hund i kopplet. Jag vinkar mot bilförare. Snart befinner jag mig i lägenheten jag har fått låna och ser ner på Vuollerims huvudgata där lugnet lagt sig.

Tack till de personer jag träffat i Vuollerim som har gjort den här studien möjlig.

Innehåll

1	Ingång	9
	Syfte och frågeställning	9
	Metod och insamling	10
	Teoretiskt ramverk	13
	Vägen hit	14
2	Den kollektiva handlingen	19
	Bygdebolagens tillkomst	19
	Den kollektiva handlingens miljö, medel och mål	26
	Den kollektiva identiteten	28
3	Den lokala ekonomin	33
	Skapandet av värde	33
	Självständighet och samverkan	40
	Användningen av kapital	42
	Bootstrapping	48
4	Det sociala entreprenörskapet	51
5	Vägen vidare	55
	Referenser	58
	Elektroniska källor	60

Figurförteckning

Figur 1. Illustration av huvudsakliga analytiska perspektiv. Källa: Gustav Broms.....	13
Figur 2. Karta över delar av Norrbottens län där Vuollerim har ringats in. Källa: © Lantmäteriet, i2012/901. Bearbetad av Gustav Broms	15
Figur 3. Översikt över de verksamheter som Vuollerims bygdebolag har gett upphov till och satsat resurser på. Källa: Google Maps. Bearbetad av Gustav Broms	15
Figur 4. Tidslinje över bildandet av bygdebolagen i Vuollerim. Källa: Gustav Broms	19

1 Ingång

I det svenska landsbygdsprogrammet 2014–2020 (Jordbruksverket 2016:32, 72) framgår att bristande kapitalförsörjning har blivit ett växande problem för företag på landsbygden. Behovet av kapital ökar i takt med den globaliserade världens krav på konkurrenskraft och produktivitet. I det så kallade informationssamhället behövs innovationer för att skapa arbetstillfällen och lösningar på hur grundläggande service kan tillgodoses. Då är pengar inte allt. Förtroende, kompetenser och gemensamma arbetsinsatser är grundmaterial i stommen till att bygga broar över glesa strukturer och samverkansformer för företag och samhällen på landsbygden.

Syfte och frågeställning

Ekonomi börjar och slutar i det lokala perspektivet: varor och tjänster produceras och konsumeras någonstans. Samtidigt påverkar den globala världen hur vi uppträder som producenter och konsumenter. Ett sätt att utforska denna spänning är att närma sig hur människor på en specifik plats skapar sociala och ekonomiska värden som bottnar i deras behov och vilja att verka för ett levande samhälle.

I den landsbygdspräglade tätorten Vuollerim finns sex bygdebolag som ägs gemensamt av ortsinvånare. Syftet med den här studien är att undersöka vilken socioekonomisk betydelse bygdebolagen har för lokalsamhället. Frågorna som har präglat studien är:

- Hur fungerar bygdebolagen praktiskt?
- På vilket sätt har bygdebolagen vuxit fram i sin sociokulturella och historiska miljö?
- Vilken påverkan har bygdebolagen haft på lokalsamhällets utveckling?

Metod och insamling

Grunden till uppsatsen bygger på de två veckor under april 2016 som jag vistades i Vuollerim. Då genomförde jag 14 intervjuer med 18 personer. Informanterna som ger röst åt studien är på olika sätt engagerade i ortens bygdebolag: antingen har de formella uppdrag, är delägare, medlemmar eller aktiva i föreningar som har samarbeten med bolagen. Sex intervjupersoner har flyttat hit sedan 2004, två av de intervjuade har bosatt sig i Vuollerim under de senaste dryga två decennierna och nio personer har barndomsminnen från bygden eller har bott här under större delen av sitt liv. En intervju gjordes också med vd:n för näringslivsbolaget Strukturm som ägs av Jokkmokks kommun, Vattenfall Inlandskraft, Företagarna i Jokkmokk och Sparbanken Nords Näringslivsstiftelse.

Där andra referenser inte anges är de redogörelser som presenteras hämtade från intervjupersonerna. Informationens trovärdighet har kontrollerats hos andra relevanta muntliga källor i de fall skrivet material inte funnits tillgängligt. Om informationen varit motstridig

har den utelämnats. Giltigheten i vad som återges bör värderas efter hur väl informationen överensstämmer med syftet att undersöka de intervjuade personernas upplevelse av vilken roll Vuollerims bygdebolag har spelat för lokalsamhällets socioekonomiska utveckling (jfr Kvale och Brinkmann 2014:312).

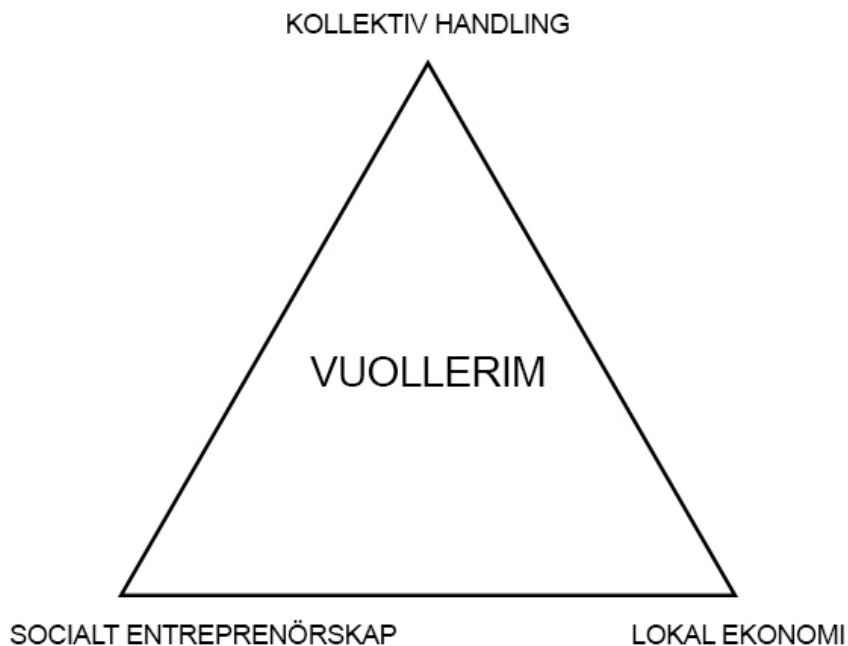
Insamlingens tyngdpunkt har legat på händelseutvecklingen under de senaste två decennierna i Vuollerim. Som forskningsmaterial betraktat är intervjun inte en enhetlig källkategori, i stället beror dess kunskapsvärde på den kommunikation som sker mellan de samtalande parterna (Fägerborg 2011). Under hanteringen av materialet från intervjuerna har jag följt ett antal steg: tematisering, planering, intervju, utskrift, analys, verifiering och rapportering (Kvale och Brinkmann 2014:144f). Informationen från intervjuerna har behandlats med meningskoncentration för att underbygga dess rimlighet och tillförlitlighet och analysera materialet på ett sammanhängande sätt (Kvale och Brinkmann 2014:245ff).

Under fältresan har jag även gjort både spontana och planerade observationer av vardagslivet i Vuollerim samt några specifika händelser: pimpelfisketävling den tredje april på Storbackstjärn, somalisk och eritreansk afton den sjätte april på Folkets Hus i Vuollerim och sammanträde med Jokkmokks kommunfullmäktige den elfte april i Jokkmokks kommunhus. Intrycken från observationerna har inte fått en framträdande plats i uppsatsen, men har tillsammans med intervjuunderlaget bidragit till att förstärka beläggen i tolkningarna jag gjort av mitt empiriska material.

Med utgångspunkt i syftet har jag låtit intervjupersonerna påverka vilka perspektiv som blivit viktiga att lyfta fram och analysera. Jag har

sökt fånga de intervjuade personernas egen uppfattning om vad de har gjort för att nå dit där de nu befinner sig (Teorell och Svensson 2007:152). Urvalet av informanter har gjorts efter vilka upplysningar de kunnat ge om bygdebolagen och socioekonomiska förhållanden i Vuollerim. Jag har betraktat innehållet från intervjuerna som ett fall av det allmänna samhällsliga fenomenet lokalt initierade lösningar på hanteringen av resurser och kapital (Teorell och Svensson 2007:150ff). Under materialets bearbetning har jag skrivit fram etnografin med triangulering (kombination av källor som samlats in med olika metoder). Det har skett både genom att jag har intervjuat personer med olika relation till forskningsfrågan, men också då jag har kombinerat intervjuer, observationer och dagboksanteckningar i syfte att komma åt vad människor säger, vad de gör och vad normen säger att människor bör göra (Pripp och Öhlander 2011).

Teoretiskt ramverk

Figur 1. Illustration av huvudsakliga analytiska perspektiv. Källa: Gustav Broms

Till hjälp för att närma mig Vuollerims bygdebolag analytiskt utgår jag från tre begrepp: *Kollektiv handling*, *lokal ekonomi* och *socialt entreprenörskap*.

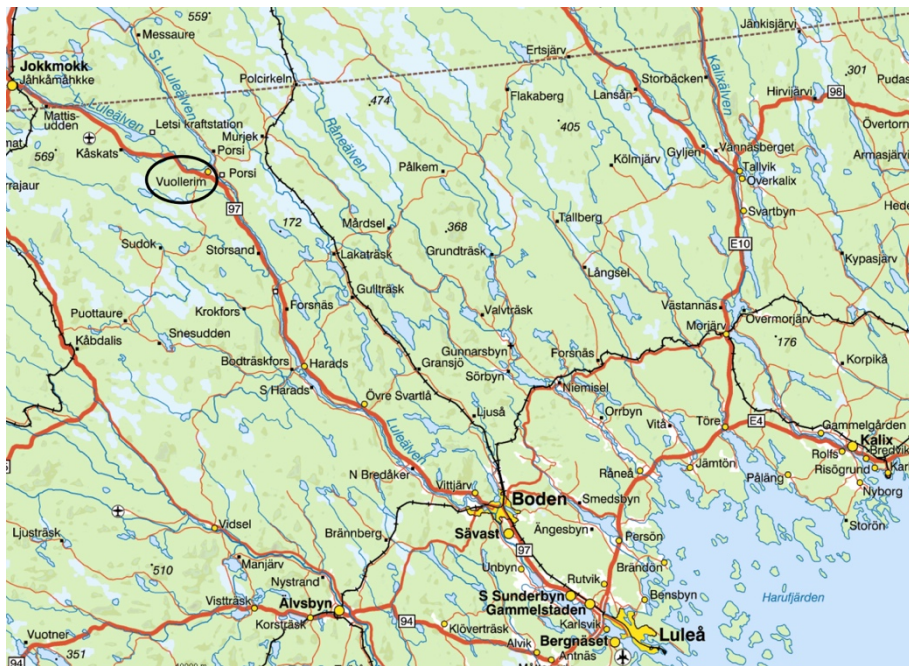
Kollektiv handling är en målmedveten orientering hos människor med ömsesidiga sociala relationer som går samman i ett fält av definierade medel, möjligheter och begränsningar (Melucci 1996:39). Den *kollektiva handlingen* omfattas av solidaritet mellan medlemmarna, en konflikt med utomstående aktörer om hur centrala resurser bör fördelas och en förändring av de gränser som varit förenliga med det system av sociala relationer de har ingått i. Begreppet används för att undersöka hur Vuollerims invånare har agerat i relation till bildandet och utvecklingen av bygdebolagen.

Lokal ekonomi berör hur människor på en plats hushåller med sina resurser. Jag undersöker detta genom att föra en diskussion om olika *kapital* (resurser). Det handlar om *humankapital* (kunskaper och kompetenser), *socialt kapital* (förtroende, gemensamma normer och nätverk) och *finansiellt kapital* (pengar). Perspektivet möjliggör en analys av hur bygdebolagen har skapat och skapats av sociala och ekonomiska värden.

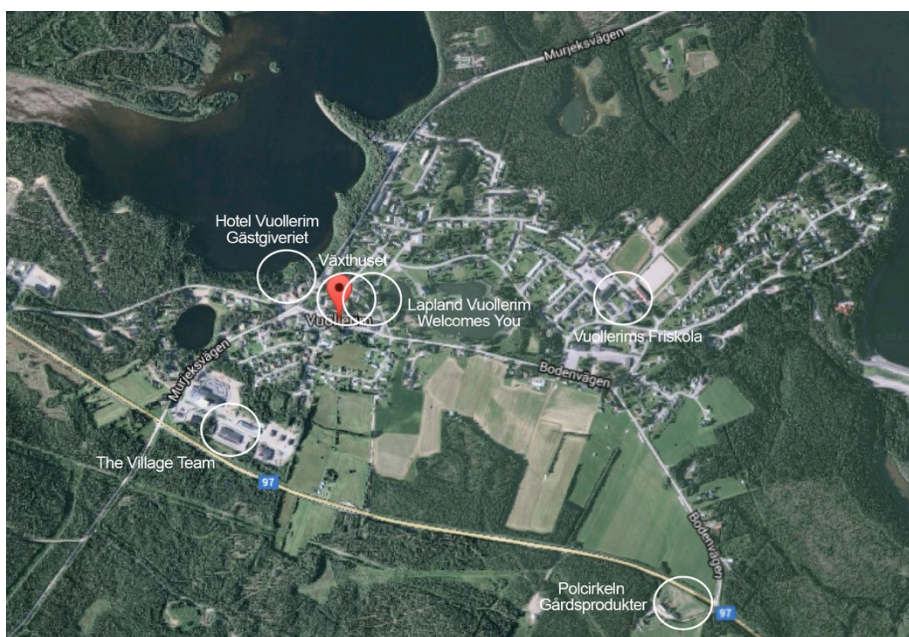
Socialt entreprenörskap är ett sätt att ringa in hur individer eller grupper ger upphov till nya affärsverksamheter och sätt att organisera marknader med den primära drivkraften att lösa samhällsproblem (Larsson & Palmberg 2015). Den vinkeln använder jag till att avrunda studien med en kort diskussion om hur kreativitet, innovationskraft och lärande har kommit till uttryck i Vuollerim.

Vägen hit

Vuollerim ligger vid sammanflödet av Lilla och Stora Lule älv, fyra mil sydost om Jokkmokk och drygt tolv mil nordväst om Luleå. Här bor cirka 800 invånare och finns ett 60-tal företag, 40-tal föreningar och sex bygdebolag med brett ägarskap. (Statistiska centralbyrån 2016; Vuollerimbygden i Utveckling 2011).

Figur 2. Karta över delar av Norrbottens län där Vuollerim har ringats in. Källa: © Lantmäteriet, i2012/901. Bearbetad av Gustav Broms

Figur 3. Översikt över de verksamheter som Vuollerims bygdebolag har gett upphov till och satsat resurser på. Källa: Google Maps. Bearbetad av Gustav Broms

Bygdebolagen heter:

- Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening
- Visioner i Vuollerimbygden AB
- Vuollerims Friskola AB
- The Village Team AB
- Lapland Vuollerim Welcomes You AB
- Polcirkeln Gårdsprodukter

Fyra av bolagen är aktiebolag med cirka 50 till 150 delägare och två är ekonomiska föreningar med ett 40-tal respektive 100-tal medlemmar. Den eventuella vinsten återinvesteras i sådant som är av gemensamt intresse för bygdens befolkning. Ingen aktieutdelning sker till de enskilda ägarna. Bygdebolagen har uppstått under de senaste två decennierna. Innan den perioden närmare beskrivs vill jag göra en återblick.

Så här berättar äldre personer med lång erfarenhet av livet i Vuollerim om bygdens historia: Längs Lule älv dominerade länge laxfiske. Det första nybygget anlades 1756, men det var först runt 1800-talets mitt som ett flertal jordbruksfamiljer sökte sig till Vuollerims bördiga älvdal. På gårdarna delade jordbrukarna, som även var skogsägare, på en och samma stubbrytare¹, såg och kap till att bereda marken och kapa veden. Även skörden organiserades gemensamt då tillgången till redskap och arbetsdjur var begränsad. Runt gårdarna växte så småningom affärsverksamheter, handel och olika sorters hantverk fram. Under motsvarande period knöts vägen samman mellan Vuollerim, Jokkmokk och Boden. Trafiken längs älven med flottare som transporterade timmer kompletterades på land med människor påverkade av inlandsbanans utbyggnad. Hit kom med tiden fler nybyggare och per-

¹ Ett redskap för att bryta stubbar, det vill säga lyfta loss dem från jorden.

soner som skulle komma att arbeta för det statligt ägda skogsbolaget Domänverket².

Idrottsrörelsen blev från tidigt 1900-tal en av de arenor där invånarna möttes, om det så var på skjutbanan, fotbollsplanen eller i skidspåret. Fler föreningar bildades och människor flyttade hit då Vattenfall från och med 1956 blev Vuollerims mittpunkt under några decennier i samband med vattenkraftsutbyggnaden längs Lule älv: det stora flertalet invånare var antingen anställda hos bolaget eller tjänade sitt levebröd på deras närvaro. Från att ha varit en by på några hundra invånare levde här som mest omkring 3 700 personer i slutet av 50-talet och början av 60-talet. Från 1963 sjönk befolkningmängden successivt och uppgick 1990 till cirka 1 000 personer (Statistiska centralbyrån 1977, 2014).

Totalt skulle Vattenfall komma att bygga 15 vattenkraftverk längs Lule älv från 1951 till 1977. Därefter handlade arbetet vid älven huvudsakligen om underhåll. Mycket av arbetet har letts från Vuollerim: här finns en driftcentral där kraftverken ännu övervakas. Kraftverken producerar sammanlagt drygt 13 terawattimmar av de cirka 62 terawattimmar som vattenkraftsproduktionen genererar i landet under ett år, enligt Svensk Energis hemsida. Älven har på så vis varit Vuollerims länk mellan tider: fisket, skogsbruket och vattenkraftsutvinningen.

Vattenfalls satsningar innebar att samhället skiktades mellan människor med olika yrkeskategorier. Personer med högre utbildning, inte minst ingenjörer, anlände söderifrån och nya sociala och kulturella

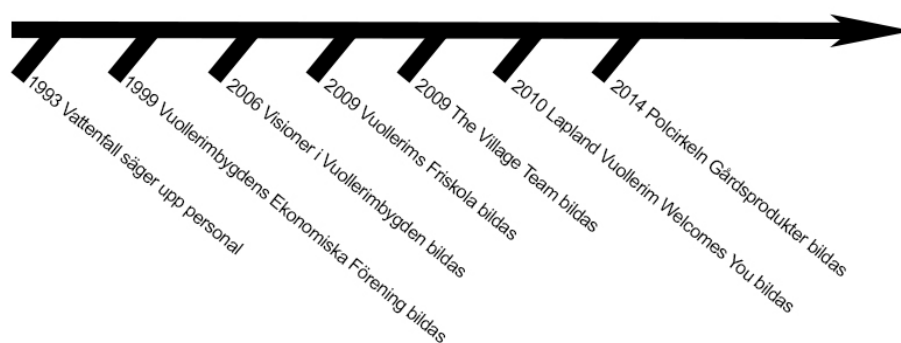
² Domänverket ombildades 2001 till Sveaskog.

förhållningssätt spreds. Vattenfall investerade inte bara i älven utan medfinansierade också verksamheter som fyllde invånarnas fritid. Fler småföretag började leverera varor och tjänster åt bolaget, samtidigt som jordbruken nästintill försvann. Så småningom uppstod betydande näringslivsverksamheter som inte fick sina intäkter främst från Vattenfall. Möjligen var dessa näringar en stötdämpare när det statliga bolaget sade upp majoriteten av de anställda 1993.

I folks medvetande tror jag att Vattenfallstiden var en parentes. Patriarkatet kom som en främmande fågel. Den var här en tid och försörjde oss, men for sedan utan att sätta något bestående avtryck i människors sätt att vara. (76-årig kvinna med lång erfarenhet av livet i Vuollerim).

2 Den kollektiva handlingen

Bygdebolagens tillkomst

Figur 4. Tidslinje över bildandet av bygdebolagen i Vuollerim. Källa: Gustav Broms

Innan bygdebolagen bildades mobiliserade sig Vuollerimborna under en period då genomgripande förändringar skedde i samhället. Här ges en redogörelse för hur det gick till.

Svarta måndagen kom det att kallas när Vattenfalls ledning tidigt på året 1993 informerade de anställda om att omfattande uppsägningar väntade. Befolkningen hade minskat dessförinnan, men de strukturella och organisatoriska förändringarna innebar en märkbar skillnad i samhället: cheferna och de högre tjänstepersonerna försvann, hus blev tomma eller jämnades med marken och försörjningskällan drogs un-

dan för många. Den operativa driften av Vattenfalls kraftverk skulle skötas från Vuollerim, varför bolaget också framöver kom att spela en samhällsekonomisk roll för bygden.

Samtidigt som flyttlassen gick samlades en del av invånarna återkommande under våren samma år i en park. Samlingarna blev ett sätt att hitta nya initiativ, idéer och möjligheter för ortens räkning. Befolkningen började utforska sin miljö på nya sätt. Sådant som skoteråkning, fiske, jakt och andra naturupplevelser hade varit en del av invånarnas vardag, men betraktades nu utifrån hur de kunde skapa inkomster till bygden.

Vid den här tiden etablerades också museet Vuollerim 6000 efter utgrävningar som hade inletts 1983 av 6 000 år gamla spår från boplatser vid Älvnäset, cirka tre kilometer nordväst om tätorten. Vuollerim 6000 blev ett utvecklingsprojekt dit en del av krafterna från mötena överfördes. Det arkeologiska museet finansierades huvudsakligen av Jokkmokks kommun, som anställde guider och gjorde andra satsningar för att locka besökare.

Efter några år hade Vattenfall påtagligt minskat sitt finansiella inflöde till Vuollerim och samarbetet mellan bygdens lokala intressenter och Jokkmokks kommun försvårades av delade uppfattningar om hur museet skulle skötas. 90-talet präglades också av en tid då Vuollerimborna upplevde hur Jokkmokks kommun förhandlade med företag om att etablera sig i bygden. Husvagnar tillverkades, en fabrik för takpannor anlades och silos byggdes. De inflyttade företagen var aktiva en tid innan de försvann. I Vuollerim fanns också sedan 1970-talet det statligt ägda bolaget Samhall, där ett 50-tal personer vid den här peri-

oden arbetade med att bland annat montera och lackera lampor. Samhall lade ned verksamheten 1997 på grund av besparingskrav.

Vi i byn undrade varför inte kommunen hellre tittade efter vilka som fanns i närområdet som kanske vill hyra in sig och göra något och inte bara låta lycksökare komma hit och prova. På mötena i hembygdsgården bjöd vi in de nya företagen för att presentera sina idéer. I början hoppades vi att de skulle etablera någonting nytt och kanske behövde anställa folk. Till slut brydde man sig nästan inte längre och tänkte att håller det ett halvår får vi vara glada. (Vice ordföranden för Vuollerims Hembygdsförening).

Här följer en beskrivning av hur de sex bygdebolagen i Vuollerim bildades.

Bildandet av Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening

1999 initierade en mindre grupp personer det som skulle komma att bli Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening. Det fanns då bara ett fåtal affärsverksamheter kvar, varav flera hotades av nedläggning. Fastigheten där järnaffären låg var på väg att rivas. I samma skede skickade gruppen en inbjudan till bygdens invånare om medlemskap i den ekonomiska föreningen. Ett 100-tal personer anslöt sig. Tre av initiativtagarna gick in med borgen så att föreningen skulle kunna ta ett lån, köpa den fastighet som kallas Växthuset och driva järnaffären vidare. För bygdens invånare och hantverkare utgjorde Växthuset en viktig samhällsfunktion där de kunde handla sådant som målarfärg, spik och verktyg. Snart tillhandahöll Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening även postservice och sålde virke, lokalt hantverk och heminredningsartiklar samt hyrde ut lokaler till bygdens vävgrupp och studiecirklar.

Bildandet av Visioner i Vuollerimbygden

Bygdebolaget Visioner i Vuollerimbygden startades 2006. Fastigheten aktiebolaget använder byggdes på 1950-talet och drevs under namnet Hotel Vuollerim. Ett par decennier senare hade det ekonomiska underlaget för verksamheten försämrats och egendomen såldes till Norrbottens flygflottilj, F 21. Det före detta hotellet användes som militärförläggning fram till senare delen av 90-talet och stod sedan tomt i några år. Försäljning utannonserades. Vuollerimbör med minnen från festligheter på hotellet och intresse av att ha någonstans för bofasta och besökare att äta, bo och umgås bildade en interimsstyrelse³. Avsikten var att bilda ett aktiebolag och köpa egendomen för att öppna ett hotell. Fastigheten såldes på auktion. Högsta bud lades av personerna som hade bildat interimsstyrelsen.

Diskussioner om huruvida ägandet skulle vara smalt eller brett blossade upp, men snart kom flertalet överens om det senare alternativet. När aktiebolaget bildats skickades information ut till Vuollerims invånare om möjligt ägarskap. Så småningom hade Visioner i Vuollerimbygden ett 150-tal ägare. Pengar lånades och de nyblivna delägarna gick in med aktiekapital, däribland Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening. Fastigheten köptes för 330 000 kronor, men det totala aktiekapitalet blev cirka 700 000 kronor. Delägarna började renovera det som kom att få namnet Hotel Vuollerim Gästgiveriet.

Bildandet av Vuollerims Friskola

2009 registrerades Vuollerims Friskola. Tre år tidigare hotades högstadiet i Vuollerim av nedläggning. Jokkmokks kommun hade vidtagit besparingsåtgärder efter ett krympande elevunderlag. Mellan 1990 och

³ Personer utsedda att i form av en tillfällig styrelse vidta de åtgärder som behöver utföras innan en organisation formellt kan bildas.

2010 minskade befolkningen i kommunen från 6 726 personer till 5 170 personer (Statistiska centralbyrån 2016). Vuollerims elever hänvisades till en skola i Jokkmokk. Skolpersonal organiserade möten med föräldrar och andra engagerade invånare för att diskutera hur de skulle kunna behålla högstadiet. Arbetsgrupper bildades och ekonomiska beräkningar gjordes. Snart bestämde sig de som var engagerade i skolfrågan för att bilda ett aktiebolag och driva en friskola. Ett 100-tal personer köpte aktier och blev delägare. Förhandlingar hölls med kommunala tjänstepersoner om att få köpa eller hyra en del av skolbyggnaden i Vuollerim. Någon uppgörelse nåddes inte. Vattendelaren gick vid huruvida friskolan sågs som kompletterande eller konkurrerande verksamhet i förhållande till den kommunala skolan.

Vuollerims Friskola kom att hyra en del av Vattenfalls ena flygel i närheten av driftcentralen, där undervisning skulle bedrivas för ett 40-tal elever. Det innebar att kommunens första fristående skolverksamhet hade startat. Bildandet av friskolan kan ses i ljuset av att bygdens invånare och kommunens företrädare var överens om att Jokkmokks kommuns övergripande problem var utflyttningen, men hade delade uppfattningar om hur det skulle hanteras.

Medan vi såg skolan som en del i att öka sysselsättningen, inflyttningen och elevunderlaget i kommunen så gick de bara efter att antalet elever var för litet. De verkade mest intresserade av att bota symptomen och inte grundproblemet (Rektor för Vuollerims Friskola).

Bildandet av The Village Team

År 2009 startades också aktiebolaget The Village Team. Bolagets adress är den 2 250 kvadratmeter stora fastigheten 97:an, som tidigare ägts av bland annat Samhall. I Vuollerim fanns ett intresse bland invånarna av att kunna producera musik någonstans. Diskussioner fördes

också om behovet av en plats där affärsidéer som var till nytta för bygden kunde utvecklas. Under motsvarande period blev 97:an till salu. Ett 40-tal personer bestämde sig för att bilda ett aktiebolag och köpa fastigheten. Ytorna möjliggjorde inte bara att lokala artister och band hade någonstans att spela, andra funktioner fylldes därtill: marknadsföring och affärsutveckling, tillgång till konferens- och kontorslokaler, uthyrning av garageplatser, verkstad och däckförvaring.

Bildandet av Lapland Vuollerim Welcomes You

Lapland Vuollerim Welcomes You blev 2010 en avknoppning till Visioner i Vuollerimbygden. Efter att Hotel Vuollerim Gästgiveriet hade etablerats 2006 besökte en bybo Jokkmokks Turistbyrå och frågade personalen vad som var möjligt att göra i Vuollerim, men gick därifrån utan mycket svar. Några Vuollerimbörjade prata om hur det kunde komma sig att så lite information fanns om bygden och dess omnejd. Samtidigt insåg de att Vuollerim hade tillgång till upplevelser och platser som skulle kunna uppskattas av fler, men vilka krävde särskild kännedom för att upptäckas. 2007 tog några personer i Visioner i Vuollerimbygden initiativ till vad som kallades Paketeringsbodan, där sådana aktiviteter paketerades som byborna ansåg var intressanta att dela med sig av. Då hade bygdebolaget skickat ut brev till samtliga cirka 330 hushåll i Vuollerim med inbjudan om förslag på vardagsupplevelser som kunde generera inkomster. Då strukturen för logi redan fanns på plats sågs detta som ett sätt att ytterligare stärka Vuollerims ekonomi.

Mellan 2007 och 2010 sköttes Paketeringsbodan i Visioner i Vuollerimbygdens regi. De delägare som var engagerade i projektet höll idéspäningsmöten och testade aktiviteter på vänner och bekanta. Det

ledde till att aktiebolaget Lapland Vuollerim Welcomes You kunde bli en fristående verksamhet med ett 50-tal delägare. Fram till i dag har ett 50-tal turistpaket utvecklats gemensamt i bygden. Bolagets syfte har varit att tillgängliggöra, synliggöra och marknadsföra turist- och besöksattraktioner med särskilt fokus på ekoturism. Byggnaden Lapland Vuollerim Welcomes You har kommit att använda ligger centralt intill Växthuset, längs bygdens huvudgata. Upprepade ansträngningar hos delägarna resulterade i att bolaget fick köpa fastigheten. De gjorde omfattande renoveringar och inredde byggnaden med material från orten som antingen var skänkt, platsbyggt eller återanvänt.

Bildandet av Polcirkeln Gårdsprodukter

Polcirkeln Gårdsprodukter blev 2014 namnet på en ekonomisk förening som bildades för att bevara lantrasen fjällko, hålla landskapet öppet och bedriva lokal livsmedelsförädling. En holländsk entreprenör hade drivit en camping och gård med ett 10-tal fjällkor samt ett mejeri i Skabram, strax utanför Jokkmokk. Under ett stadium ville han utöka antalet djur och fann en lämplig gård i Vuollerim. Gården hade 80 hektar mark som ägarna inte längre brukade aktivt. Mannen arrenderade gården och kom som mest att ha ett 40-tal fjällkor. 2013 ville han överlåta jordbruket utan att hitta en lämplig intressent. Till slut var han nära att skicka djuren till slakt. Vuollerimborna reagerade med förskräckelse: skulle fjällkor som tillhörde de sista i två utvecklingslinjer och det uppbyggda varumärket Skabramost gå förlorat? Det slutade med att ett 40-tal personer i Vuollerim gick ihop och bildade den ekonomiska föreningen Polcirkeln Gårdsprodukter för att arrendera gården och driva jordbruket vidare.

Den kollektiva handlingens miljö, medel och mål

Bildandet av de sex gemensamt ägda aktiebolagen och ekonomiska föreningarna kännetecknas av *kollektiv handling* (Melucci 1996:20): personer bland Vuollerims invånare har vid olika tillfällen över tid formerat sig inom ett socialt fält när de agerat för något de gemensamt uppfattat som meningsfullt. För människorna delaktiga i bygdebolagen har målet varit att utveckla Vuollerim som samhälle, då den eventuella vinsten i de olika fallen återinvesteras för att tillgodose befolkningens gemensamma intressen. Medlen till att åstadkomma detta har framför allt varit människornas egna arbetsinsatser, kompetenser, tillit till varandra och fysiska resurser som byggnader och platser. Miljön där verksamheterna formats har varit Vuollerim som faktisk och upplevd plats, eftersom en del av intressenterna inte bor i Vuollerim men har någon sorts anknytning dit (jfr Melucci 1992:42).

Individerna har genomfört sin *kollektiva handling* genom solidaritet, vilket i det här fallet innebär att Vuollerimborna haft inställningen att de ingår i ett sammanhang där de tillsammans bidrar till bygdens livskraft (Melucci 1992:43, 45). Den har också frammanats av konflikter. Informanterna har upplevt besvikelse över och misstro mot hur kommunala frågor hanterats av ansvariga beslutsfattare och utförare, eller hur centrala resurser kontrollerats och fördelats av Jokkmokks kommun och andra offentliga aktörer. Den *kollektiva handlingen* har även uttryckts av bygdebolagens delägare och medlemmar i förhållande till förflyttningen av de gränser som varit förenliga med det system av sociala relationer de har ingått i – det vill säga: invånarnas sätt att agera och rikta uppmärksamheten mot specifika möjligheter och utmaningar har påverkats av hur omvärldens inflytande förändrat deras livsvillkor i lokalsamhället. Därmed har den *kollektiva handlingen*

genererat en förändring av den struktur som deras sociala liv i och utanför Vuollerim vilar på (ibid). Ett exempel på en sådan förflyttning är den sociala, demografiska, ekonomiska och politiska omställning som skedde då Vattenfall minskade sin närvaro och inflytandet över närområdets resurser omförhandlades inom och utanför orten. Delar av befolkningen tog då kontroll över resurser som tidigare inte varit eller gjorts tillgängliga (jfr Melucci 1996:289).

När bygdebolagen bildats har i flera fall en konflikt blottats om symboliska, informationsmässiga och materiella resurser med individer och grupper utanför Vuollerim som representerar en annan ekonomisk och politisk ordning för samhällets organisering⁴. Vuollerimborna *kollektiva handling* består i deras förmåga att anpassa sig till rådande rumsliga och tidsmässiga omständigheter som påverkar de vardagsnära livsvillkoren: De förhindrade konsekvenserna av att järn- och bygghandeln försvann. De behöll den fastighet som hade varit hotell och militärförläggning och kunde ha sålts till företagare med andra drivkrafter än att verka för lokalsamhällets utveckling. De underlättade för barnfamiljer att bo i Vuollerim när de agerade för att ha högstadiet kvar. De räddade livet på värdefulla fjällkor. De fann nya sätt att locka hit människor med sin gräsrotsbaserade ekoturism. De skapade forum där idéer och funktioner välkomnades som kunde gynna bygden.

När Vuollerimborna skapat en gemensam mening har de agerat i nuet. Deras medel för den *kollektiva handlingen* har därför varit temporära

⁴ För en fördjupad diskussion om diskurser och strategier som präglar den senmoderna statens och kommunens styre och förvaltning i förhållande till bygdebolag, se Carlfjord (2015).

(Melucci 1992:69f, 84). Företrädarna för de konventionella politiska organisationsmodeller (till exempel Jokkmokks kommun) som Vuollerimborna haft en relation till har däremot institutionaliserat en viss typ av konformitet. Vuollerimbornas skapande av värden har skett i sociala och kulturella sammanhang som aldrig helt kan representeras genom politiska beslut. Detta beror på att deras handlingsformer är både *förpolitiska* – då de är rotade i vardagslivets erfarenheter – och *metapolitiska* – då de innehåller idéer, attityder och värderingar som sträcker sig bortom de språkliga formerna för hur offentligt representerad politik görs (ibid).

Den kollektiva identiteten

Invånarna som deltar i den *kollektiva handlingen* skapar en *kollektiv identitet* (Melucci 1992:86). Den *kollektiva identiteten* bör ses som en interaktiv och självreflexiv process, där många individer integrerar det förflutna med de framträdande elementen i nuet och får insikt om gemensamma inriktningar i vad för slags handlingsmönster de anser meningsfullt att vara del av: de berörs av handlingens mål (ibid).

Den *kollektiva identiteten* har färgats av historiska kännetecken: En 55-årig kvinna som vuxit upp i Vuollerim konstaterar att många vattenrallare har passerat och unga män gjort lumpen här: en del barn och barnbarn till mor- eller farföräldrar som uppehållit sig i Vuollerim besöker platsen och återknyter egna eller återgivna minnen. Några av dem bestämmer sig för att flytta hit. En annan kvinna som bosatte sig här 1979 menar att ”någon som har trivts med sin uppväxt är mån om att möjliggöra en liknande miljö för sina egna barn”. Kvinnan har tidigare varit lärare, arbetat för Skolverket och varit styrelseordförande för Vuollerims Friskola. Hon berättar att hennes svärmor flyttade mel-

lan åtta vattenkraftverk med sin familj på grund av Vattenfalls arbetskraftsbehov.

Den *kollektiva identiteten* har färgats av det sociala livet i Vuollerim: Svärmodern och andra som deltog i tillkomsten av dessa storskaliga teknologiska projekt behövde lära känna nya människor och ta tillvara på bekantskaper de redan hade. Det gjorde de bland annat i syföreningen, husmodersföreningen och bridgeklubben.

Den *kollektiva identiteten* har färgats av förändringar i bygdens ekonomiska villkor: En man som tidigare varit ordförande för Vuollerims Sportklubb och arbetar på Vattenfalls driftcentral berättar om den prövande tid vid 90-talets början då Vattenfall överlämnade idrottsanläggningarna i föreningens ägo. Det innebar att de själva behövde täcka driftskostnaderna. Byborna fick vänja sig vid att betala medlemsavgifter, söka finansiella medel och bidra mer till skötseln för att anläggningarna skulle kunna hållas öppna.

Den *kollektiva identiteten* har färgats av relationen till externa aktörer: En av de intervjuade, vd:n för Lapland Vuollerim Welcomes You, uttrycker en ansökningströtthet. Hon menar att mycket av den service som byborna själva står för utförs kommunalt i andra orter. I det bolag hon leder har delägarna vänt sig till finansiärer utanför Jokkmokks kommun för att söka landsbygdsstöd och närmare samarbete med bland annat den regionala samverkansplattformen för besöksnäringen, Swedish Lapland. Erfarenheten har varit att insatserna som krävts i form av tid och energi för att formulera ansökningar och skapa förståelse för hur bygdebolagen fungerar har fått henne att känna att ”om jag nu ska välja var jag lägger min tid så kanske jag prioriterar andra uppgifter, särskilt när vi har fått nej så många gånger”.

Den kollektiva identitetens förlopp

Vuollerimbornas nätverk och sociala relationer produceras i deras igenkänning av varandra och materiella tillgångar, vilket underlättar invånarens identifiering med och förutsägelse om effekten av att ingå i det vi som utgör medlet för den aktuella *kollektiva handlingen* (Melucci 1996:70f; Melucci 1992:46f). Dessa nätverk manifesteras när handlingen synliggörs, till exempel vid konfrontationen med en offentlig politik, då makten urskiljs och blir förhandlingsbar (vilket kan minska risken för godtycklig maktutövning) (Melucci 1992:59, 89). Nätverken finns också latent före, under och efter själva handlingen hos deltagarna i egenskap av kontaktytor och koncentrerad information om individer och deras kompetenser som utgör potentiella resurser i lokalsamhället (ibid).

Hos informanterna finns en identifiering med ett föreningsliv som kan tillgodose en bred repertoar av intressen. Det är inte ovanligt att en och samma person förflyttar sig mellan föreningar och bolag och då breddar och fördjupar delar av sitt nätverk. Andra fokuserar på att underhålla mer avgränsade nätverk. Individernas varierande sätt att skapa livsrum påverkar hur den *kollektiva identiteten* utvecklas. Kontakterna mellan associationsformerna är täta genom en del personer och spelreglerna kring hur de fungerar har formellt och informellt liknande drag. Den *kollektiva identiteten* avspeglas i ett vi som präglas av emotionella band mellan människorna i Vuollerim och vetskapen om att många gör något för att hålla samhället levande, eftersom den *kollektiva handlingen* återspeglar personliga behov. En informant som har bott i Vuollerim sedan 2004 konstaterar att ”jobbar jag för att vi ska ha järnaffären kvar kan jag handla där när jag behöver”.

Den *kollektiva identitetens* etablering kräver hos de berörda individerna vid mindre formaliserade handlingssätt pågående insatser och förhandlingar om medel och mål samt kostnader och förtjänster av att begå den *kollektiva handlingen* (Melucci 1996:67). I Vuollerim sker detta genom en engagemangsdriven och öppen organisering som genomgår skiftande stadier av deltagande. Ledarskapet är utspritt i bygdebolagen och föreningarna, förkroppsligat hos olika personer och grupper och begränsat till specifika uppgifter och mål (Melucci 1996:114). Oftast sker initiativ genom människors kontaktytor som bidrar till att utvecklingsarbetet kan växlas upp och synkroniseras. De personer som anses mest lämpade att hantera den aktuella uppgiften samordnar insatserna efter att ha bejakat de särskilda kompetenser olika individer har (Johannisson 2006).

När du jobbar gräsrotsbaserat sker initiativ som ingen behöver ha full koll på. Var och en tar ansvar, beslut fattas i konsensus och strukturen för hur människor organiserar sig ändras beroende på situationen. Även om det kan se ostabilt ut så blir det väldigt stabilt. (Vd:n för Lapland Vuollerim Welcomes You).

En kvinna med ansvar för den dagliga verksamheten i Hotel Vuollerim Gästgiveriet framhåller vikten av att den enskilda individen sätter sina avtryck i det som fler kan ta del av. När besökaren träder in i hotellets rum finns som ett resultat av detta förhållningssätt spår av delägarnas personlighet i färgerna, tavlorna och möblerna. ”En förklaring som jag ser det till hur verksamheten har utvecklats är att allas bidrag görs utan ramar eller regler – att det släpps fritt.”

I formandet av den *kollektiva identiteten* finns en spänning mellan processens förväntade resultat – en solid grund för jaget och vi – och själva processen som möjliggör en anpassningsbarhet till hur miljön

förändras rumsligt och över tid (Melucci 1996:72f). Invånarna hantear denna motsättning genom sin fortsatta handling. Den *kollektiva identiteten* tillåter dem att agera som enade subjekt med strävan att behålla kontrollen över sin handling, samtidigt som förutsättningen för att de ska kunna agera kollektivt är att de har uppnått en konstruktiv process av identifikation med varandra (ibid).

En man som är egenföretagare och aktiv i flera bolag tecknar tiden då Vattenfall byggde ut kraftstationerna längs Lule älv med att människor snabbt skulle komma i arbete. Många av dem kom från andra platser och behövde på kort tid bygga ett hus. Såg då någon med liknande erfarenheter sin blivande granne stå på tomten bredvid virket liggande i en hög kunde hen gå fram med en hammare. ”Den andan av att hjälpa varandra tror jag lever kvar.”

3 Den lokala ekonomin

Skapandet av värde

Ekonomi kan pekas ut som ett *system*: en avgränsad helhet av en viss typ med ett antal komponenter och samband mellan dessa delar. I det *ekonomiska systemet* finns: 1. Penningmätt, finansiella transaktioner och produktionsförhållanden, 2. Politisk organisering av arbete, sysselsättning, den offentliga sektorns roll och konsumtionsmönster samt 3. Produktivt arbete och ekonomisk nytta. All ekonomi börjar och slutar i den lokala kontexten. De insatsmedel som används till att omsätta värdet på en vara eller tjänst utförs av människor någonstans, likaså sker den slutliga användningen (konsumtionen) på en fysisk plats (Ingelstam 2007:33–53). Härnäst illustreras hur en del av ekonomin fungerar i Vuollerim.

Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening

Växthuset, fastigheten som ägts av Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening under drygt 15 år, har varit en uppskattad mötesplats för byborna och en viktig handelspartner till ortens hantverkare. Många av ortens byggprojekt har planerats från Växthuset. Lokalerna i fastigheten som hyrts ut till olika föreningar har utgjort en inkomstkälla, men också en fysisk resurs där mervärden skapats. Det lokalt tillver-

kade hantverket som säljs i ett av rummen ger de tio producenterna i Vuollerims hantverksgrupp en inkomst och skapar samtidigt en historia om bygdens särskildhet. Det har gett besökare en personligare koppling till bygden och inneburit att mer finansiellt kapital omsatts lokalt.

Kvinnan som sköter de dagliga uppgifterna i Växthuset har varit här sedan föreningen köpte fastigheten och blir uppsökt av olika skäl: hon tillfrågas om byggmaterial, post, hantverk, heminredning och lokaluthyrning, men också ifall hus är till salu och om namn på specifika personer, eftersom hon har kännedom om de flesta invånarna. När hon och andra möter någon som flyttat hit brukar de fråga personen vad den är intresserad av eller jobbar med. På så sätt byggs bygdens uppsättning av resurser vidare (jfr Landström & Löwegren 2009:228f).

Kommer man hit och känner att man får göra något man kan så kanske man känner sig hemma fortare. De som flyttar in kan snabbt få en bekantskapskrets om de väljer att engagera sig i föreningslivet eller bygdebolagen. (Anställd på Växthuset).

Visioner i Vuollerimbygden

Inför renoveringen av Hotel Vuollerim Gästgiveriet fick invånarna fylla i om de ville bli aktieägare och/eller kunde tänka sig att hjälpa till med praktiska moment. Bland delägarna fanns personer som hade jobbat med sådant som myndighetsfrågor, rådgivning, företag, hantverk, service och vattenkraft. Uppslutningen vid förnyelsen av hotellets 16 rum, restaurangdelen och de andra utrymmena var stor: närmare 100 personer gick över tröskeln under byggnadstiden.

Det första halvåret lades 11 000 timmar av ideellt arbete ned på att få i ordning hotellet och restaurangen. Det betalda arbetet var begränsat

till sådant som krävde särskild behörighet. Den nuvarande styrelseordföranden minns tiden som att ”vi nästan var i vägen för varandra”. Den som inte målade, snickrade, lade golv eller installerade el, bakade kakor till fikapauserna eller sydde gardiner. Delägare ”adopterade” varsitt rum och satte upp tapeter, målade, bytte dörrar och tog dit möbler efter tycke och smak. Nya bäddar installerades. En del av inredningsdetaljerna från F 21:s närvaro behölls. Visioner i Vuollerimbyggens styrelseordförande konstaterar att ”det var många man bara hade hejat på innan som man nu satt och pratade med”.

Hotel Vuollerim Gästgiveriet har inneburit att ungdomar fått sina första arbetstimmar och ett drygt 10-tal personer får regelbunden inkomst härifrån. I restaurangdelen serveras frukost, lunch och middag till bland andra Vattenfalls entreprenörer, som ofta bor på hotellet. Fler turister börjar också hitta hit. Mat har lagats i köket till eleverna på Vuollerims Friskola under den tid de inte hade tillgång till den kommunala skolans matsal, men också filmproduktionsbolag och företag som hyrt delar av The Village Teams lokaler. Återkommande militära förband har fått mat levererad när de haft övningar i närheten. Grunden har ofta lagts till rätter som det bjudits på hemma hos bybor i samband med hushopparmiddagar organiserade av Lapland Vuollerim Welcomes You – idén från turistbolagets delägare att bjuda på förrätten, huvudrätten och efterrätten hemma hos olika personer.

Många engagerar sig spontant i Hotel Vuollerim Gästgiveriet. Vi frågar folk om de kan tänka sig att vara med på olika saker. Det kan handla om allt från att fixa kakor till kaffet efter lunchen till att göra fint i blomrabatterna. Tack vare att många är delaktiga skapas känslan av att det är allas ställe. (Ansvarig för verksamheten på Hotel Vuollerim Gästgiveriet).

Vid behov kan Hotel Vuollerim Gästgiveriets drygt 30 bäddar utökas till ett 100-tal tack vare tillgången till andra hus i orten. Under intensiva perioder arbetar mer än 30 personer för Hotel Vuollerim Gästgiveriet. Omsättningen har ökat successivt, även om det tagit ett antal år innan positiva resultat uppnåtts.

Berättelsen om Visioner i Vuollerimbygden handlar om samverkan kring idéutveckling och arbetsuppgifter, riskminimering genom fördelning på många delägare, vidareutveckling av tillgängliga resurser och etablering av en verksamhet som med smalt ägande hade varit ekonomiskt svår att driva.

Kommer någon och vill ha service klockan elva på kvällen och vi har gått hem vid tio så nog åker man hit, öppnar och tar emot folk. Det är vanligt i den här bygden att folk släpper det de har för handen och hjälper till där det behövs. (Ansvarig för verksamheten på Hotel Vuollerim Gästgiveriet).

Om de andra bygdebolagen kan liknande historier berättas.

The Village Team

I Vuollerim syns bilar på de flesta tomterna. Därför uppskattas däckverkstaden som tillhör The Village Team där punkteringar kan lagas och däck förvaras. Under vinterhalvåret hyrs garageplatser ut till innehavare av husbilar, husvagnar och andra fordon. Fler verksamheter sker därtill i fastigheten 97:an. Nedan följer en redogörelse för några av de fristående aktiviteter i Vuollerim som The Village Team har varit med att utveckla eller upplåtit respektive hyrt ut lokaler till.

I The Village Teams verkstad förvarar Vuollerims Motorförening sina kartingbilar under vintern. Kartingbilarna körs på världens nordligaste och Norrbottens längsta tävlingsbana: den 1 078 meter långa Vuolle-

rim Karting Ring som ägs av Vuollerims Motorförening och har finansierats med ideella arbetsinsatser och medel från fonder och bygdebidrag. Mannen som är ansvarig för anläggningen sitter med både i Vuollerims Motorförenings och The Village Teams styrelse. ”För att dra igång ett sådant här projekt ska du egentligen ha full finansiering från början, men i så fall hade banan aldrig blivit byggd.” Nya målgrupper har sökt sig till Vuollerim när det anordnats tävlingar eller bilar hyrts ut till privatpersoner och företag. Under ett par dagar i juni varje år hålls en av Norrlandscupens tävlingar på anläggningen. 35–40 funktionärer ställer upp. Administrationen av kartingbokningarna sköter Lapland Vuollerim Welcomes You. Mat och boende bistår Hotel Vuollerim Gästgiveriet med. Förhoppningen är att skapa arbetstillfällen. ”Vi vill att anläggningen ska kunna användas för fler ändamål”, säger mannen bakom gokartsatsningen.

Vuollerims Hembygdsförening har använt delar av 97:an när de behövt sortera och förvara kläder människor skänkt till Vuollerims asylsökande personer som bor i det före detta hotellet Highland Hotel.

Ungdomsprojektet Nytänk har hyrt kontor i 97:an. Projektets syfte har varit att skapa utrymme för ungdomars intressen och engagemang i kommunen och främja en dialog mellan ungdomar och vuxna om hur de ungas röst kan höras i samhällsutvecklingen.

Hundratals av de islyktor som byborna årligen tänder under Jokkmokks vintermarknad har tillverkats i 97:an. 2013 slog invånarna världsrekord i den största installationen av islyktor. Bortåt 3 000 islyktor hade då tillverkats under ett par månader runt om bygden. Då hade islyktor gjorts sedan 2004, efter idén ett par invånare fick till hur bygden kunde sätta präg på vintermarknadens 400-årsjubileum. Rekor-

det har lett till att bussresearrangörer med nationella och internationella besökare gör uppehåll på väg till Jokkmokk inför vintermarknaden.

Den person som lanserade idén att försöka göra den årliga islykteinstallationen till ett Guinness-rekord var 2014 med och bildade aktiebolaget Vuollerim Delikatesser. Hon har fört diskussioner med personer på The Village Team om att utveckla Vuollerimrullen – en vårrulle som innehåller renkött och Skabramost från Polcirkeln Gårdsprodukter. Idén till att kombinera sydostasiatiska och samiska inslag fick hon när hon arbetade med några kvinnor från Thailand på företaget Porsi Syprodukter i Vuollerim, som var aktivt under drygt 30 år innan det avregistrerades 2012.

Lapland Vuollerim Welcomes You

I 97:an hölls 12–13 mars 2015 konferensen *Crowdsourcing Week Summit Arctic Circle* med den internationella organisationen Crowdsourcing Week, som är inriktad på att sammanföra människor med idéer till och erfarenheter av kollaborativa lösningar på sociala behov i samhället. Det var första gången den Singaporebaserade organisationen arrangerade en konferens på landsbygden. Besöket kom till stånd efter kontakter som delägare i Lapland Vuollerim Welcomes You hade fått via egna nätverk och möten med människor på konferenser för gräsrotsinitierad samhällsutveckling. Vid ett evenemang i Köpenhamn 2014, som ett par delägare besökte, visades en kortfilm om samhällsengagemanget i Vuollerim för grundaren till Crowdsourcing Week. Det blev starten på förberedelserna inför deras ankomst året därpå. Filmen har tillsammans med en rad artiklar och internetbaserad informationsspridning, utmärkelser, besök från reseskribenter och

turister samt konferensens deltagare blivit viktiga fönster till omvärlden.

Den internationella uppmärksamheten är en följd av det 50-tal paketerade turistaktiviteter Lapland Vuollerim Welcomes You har utvecklat. Turisten kan ta en ridtur, träffa skogssamer, köra gokart, åka på skoterutflykt, fiska, åka skidor, tyda spår i naturen, prova skytte, äta middag hos bybor eller få höra om hur bygdebolagen har formats.

Den som har bott här hela sitt liv kanske inte tänker på det speciella blå midvinterljuset, som för en nyinflyttad är helt fascinerande. En utmaning för att utvecklas är hemmablindheten. Du har inte nya ögon hur länge som helst. Men om man lyckas fånga olika blickar får man en häftig dynamik i både diskussioner och idéer. (Vd:n för Lapland Vuollerim Welcomes You).

Kunden gör sina bokningar via Lapland Vuollerim Welcomes You. De i sin tur kommer överens om aktiviteter med de underleverantörer som är knutna till bygdebolaget. Lapland Vuollerim Welcomes You tar 20 procent (eller 15 procent av delägare) i förmedlingsavgift. Målsättningen är att minst 60 procent av de pengar som passerar bolaget ska gå vidare till andra aktörer i orten och regionen.

De första åren hos Lapland Vuollerim Welcomes You fylldes av en kreativ process då idéer lanserades. När bolaget bildats förvaltades energin från föregående period. Samtidigt fick Lapland Vuollerim Welcomes You finansiellt stöd från Leader Polaris på knappt 800 000 kronor mellan 2010 och 2012. Projektet som kallades Språnget innebar att bygdebolaget kunde anställa tre personer på heltid och satsa strategiskt på marknadsföring, försäljning och produktutveckling (Skalstad & Lönngren 2012). Uppväxlingen av exportsatsningar mattades dock av efter att ett initiativ de tagit till samarbete med regionala

aktörer togs över av Swedish Lapland. Fokus har ändrats till att på egen hand pricka in rätt kundsegment.

Företagsmässigt gör växlingen mellan det obetalda och det betalda arbetet att du inte kan satsa lika mycket. Vi hade egentligen kapacitet och vilja att springa ganska fort i nästa steg, men nu har vi inte kunnat utnyttja all den potential som bygden har. I stället får vi växa långsamt igen. (Vd:n för Lapland Vuollerim Welcomes You).

Vd:n menar att det som ger bolaget hållbarhet är det breda ägandets sociala och ekonomiska värde.

Om många gör många olika saker – några håller skidbacken öppen, några håller kartingbanan öppen och några håller hembygdsföreningen öppen – så händer ganska mycket totalt sett även i en liten by. Jag kan inte vara aktiv i alla aktiviteter, men om jag gör det jag är intresserad av så gör andra det de är intresserade av. Här finns förståelsen för och tilliten till att du får ännu mer ut av din idé om du släpper den fri och låter andra bygga vidare på den. Engagemanget hålls vid liv genom att det skapas positiva spiraler av initiativ som tas tillvara och människor märker fungerar.

Polcirkeln Gårdsprodukter

Vd:n för Lapland Vuollerim Welcomes You är även gårdsansvarig för Polcirkeln Gårdsprodukter. För gårdens räkning arbetar i nuläget en person på heltid tillsammans med två deltidanställda, en mejerist och en ekonomiansvarig samt ideellt bidragande medlemmar och sedan oktober 2015 praktikanter från asylboendet. Målet är att på sikt producera en högre andel förädlade produkter för att öka gårdens lönsamhet.

Självständighet och samverkan

Bygdebolagens verksamhet visar att det i den *lokala ekonomin* är viktigt att ta hänsyn till det produktiva arbete som sker utanför penninge-

konomin. Bolagens uppkomst har medfört att nya kronor flutit in och den enskilda kronan (eller pengaflödet) fördröjts i orten. De fungerar oberoende av varandra, men producerar också värden i ett vidare sammanhang.

(Ett exempel är att Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening i september 2015 sålde Växthuset till Porsi Bygghandel, det företag som regelbundet har anlåtats till renovering och byggnation av bygdebolagens fastigheter. Porsi Bygghandels ägare var beredda att investera i Växthuset och samtidigt låta den service vara kvar som Vuollerimbygdens Ekonomiska Förening hade ansvarat för. Föreningen har riktat in sig på andra behov i bygden såsom vägunderhåll, uppsättning av skyltar, seniorboende och ökad tillgänglighet kring Kyrktjärn – sjön som mitt i Vuollerim bäddas in i årstidernas skiftningar mellan snö och grönska och håller samman bygdens övre och nedre topografi.)

Utvecklingen av bygdebolagen har skett med förflyttningar mellan den betalda ekonomin (organiserat av hushåll, kommun, stat eller näringsliv med vinstsyfte) och obetalda ekonomin (organiserat av deltagarna själva utan primärt vinstsyfte). Den har drivits på av samverkansformer i ideella och icke statistikförda sammanhang då resurser tagits i anspråk som funnits tillgängliga eller uppstått genom *kollektiv handling*. Individen har i den processen gett uttryck för specifika intressen och kompetenser, bidragit med sin arbetsförmåga beroende på livssituation och delat idéer i syfte att åstadkomma förnyelse av hur sociala och ekonomiska värden skapas.

Samverkan har skett inom bygden, särskilt mellan ortens småföretag, föreningar och bolag och med viss finansiell stimulans från den of-

fentliga sektorn utanför orten. Samhällets gränser har hållits öppna med en kombination av platsspecifika och flyttbara kunskaper, kompetenser och erfarenheter samt förbindelsen mellan lokala kontaktnät och globala nätverk (jfr Ingelstam 2007:59–75; Johannisson 2006).

Användningen av kapital

Humankapital

Bygdebolagens utveckling har skett med hjälp av olika *kapital* (resurser). *Humankapitalet* är de kunskaper och kompetenser (en individs förmåga att tillämpa kunskaper och färdigheter) Vuollerimborna använder i sina finansiellt och ideellt drivna verksamheter. Det handlar både om kunskaper som de lätt kan överföra mellan sociokulturella gränser och färdigheter kodifierade i deras särskilda miljö – kopplade till vissa individer, grupper, aktiviteter och platser (Johannisson 2006). I Vuollerim kan den överförbara kunskapen illustreras med uttrycket ”gräva där du står”, som var ett sätt för en informant att sammanfatta bygdens kraftkälla.

Vuollerim har präglats av ett pågående möte med ”nya” ansikten, både sådana som har kommit till orten och sådana som uppträtt i nya sammanhang – någon lär sig snickra, en annan väva, en tredje sköta en värmepanna, en fjärde kommunicera med någon som talar ett annat språk och en femte fatta beslut i en styrelse. Tillkomna kunskaper införlivas och tidigare kunskaper omprövas när invånarna byter roller i vardagen. *Humankapitalet* återfinns därför i en växelverkan mellan avgränsade och gränsöverskridande praktiker.

Invånarnas blandade inbäddning av erfarenheter gör att de kan framträda som bofast, återvändare, immigrant, besökare eller nykomling.

Denna blandning kan motverka likriktning, stimulera nytänkande och underlätta användningen av resurser på ett sådant sätt att utmaningar hanteras på dittills oprövade sätt (Sabine Müller et al. 2013:101f).

I och med att det är få människor här och finns lite finansiellt kapital i många fall är det jätteviktigt att vända på varje sten så att man får ut maximalt av en idé och ser alla möjligheter. Då blir varje person betydelsefull. (Egenföretagare och engagerad i flera bygdebolag).

Humankapitalet omsätts i Vuollerims *realkapital* (produktionsmedel och andra fysiska resurser) såsom utrustning, mark, råmaterial, lokaler, redskap, teknologi, maskiner, artefakter och naturtillgångar. Det kommer också till uttryck i bybornas arbetskraft, exempelvis vid tillfällen då de renoverar fastigheter, arrangerar evenemang eller tar med besökare på naturupplevelser (jfr Kjellberg & Olsson 2006).

Socialt kapital

Nära kopplat till *humankapitalet* finns det *sociala kapitalet*. I Vuollerim kan detta översättas till det förtroende, de normer och den omtanke de Vuollerimbor har som tror på varandras vilja och förmåga att agera för gemensamma intressen (Trädgårdh et al. 2013:106). Deras normer har skapats och upprätthållits i de möjligheter att etablera tillitsfulla relationer med andra som fortlöpande uppstått här och var. Sådana relationer har vävts in i invånarnas *kollektiva identitet* (Johannisson 2006). Vuollerimbornas *sociala kapital* har därmed förstärkts av att de haft en bred uppslutning kring att hålla föreningslivet aktivt, utbrett sitt sociala nätverk och utvecklat en tillit till varandra⁵ (Putnam 2006:141ff; jfr Torége, Norberg & Lexén 2005:17).

⁵ För en vidare diskussion om synen på det *sociala kapitalet*, jämför med den svenska statsvetaren Bo Rothsteins (2003) betoning på institutioner och normer som påverkande faktorer för tilliten i samhället.

De band av lojalitet, förtroende och samhörighet som invånarna har knutit i grupper och sammanslutningar kan betecknas *bindande socialt kapital* (Putnam 2006:22f). En annan term för sådana relationer där individer och grupper uppträder jämlikt och uppmuntras att samarbeta är *horisontella nätverk* (Liljankoski 2013). De personer som är medlemmar i flera associationer ”bär med sig”, ”planterar” och ”samordnar” förtroende, idéer, kompetenser och resurser. Detta medför att Vuollerims *bindande sociala kapital* flätas samman med dess *överbryggande sociala kapital* (Putnam 2006:22f), då associationsmedlemmarna i sin rörelse knyter sociala band till människor utanför den närmsta gruppen. Samtidigt finns *vertikala nätverk* som består av en hierarkisk ordning (Liljankoski 2013). Det nätverket tydliggörs till exempel då bygdebolagens företrädare söker stöd, godkännande eller uppmärksamhet hos offentliga representanter och måste följa den specifika auktoritetens anvisningar.

Det kanske viktigaste kapitalet som bygden har är alla de här mötena som sker på kors och tvärs. Du är företagare, sitter med i en bolagsstyrelse, är föreningsmedlem eller träffar någon i bastun. Du lär känna vad andra håller på med, vilka projekt som är på gång och utbyter tips om vem som är bra att kontakta eller hur insatser kan samordnas (Egenföretagare och engagerad i flera bygdebolag).

Många av invånarna har investerat eget *finansiellt kapital* i åtminstone ett bygdebolag, men bland de personer jag träffat förekommer det också att samma person är delägare eller medlem i flera bygdebolag. När så sker överlappas det *bindande* och *överbryggande sociala kapital* och möjliggör inkludering av människors delaktighet utan att det behöver skapa isolering av vissa intressen, åsikter eller beteenden. Denna slags överlappning känns igen i intervjupersonernas utsagor om att ”alla hälsar på varandra på gatan” och ”stannar till och pratar med varandra”. Övergången mellan att befinna sig utanför och innanför

bygdens gemenskap börjar ofta med en hälsning, ett handslag, en uppmuntrande kommentar eller en guidning i Vuollerim (jfr Johansson 2006).

Vuollerimbornas *sociala kapital* kan avläsas i längre och kortare tidshorisonter. Vuollerims Sportklubb bildades 1925 och har under årens lopp varit en betydelsefull samlingspunkt för redan etablerade och nyligen inflyttade invånare att lära känna varandra. Det finns även exempel på hur *socialt kapital* har byggts genom arbetsrelaterade tjänster och gentjänster: någon med behörighet hjälper till att installera el hos grannen utan att ta betalt för den egna insatsen och får senare hjälp att transportera bohaget när familjen ska flytta – även fast sådana överenskommelser inte har uttalats.

I ett kortare tidsperspektiv har det *sociala kapitalet* närts exempelvis genom festivalen Kulturkraft & Festyra. Vuollerims Hembygdsförening koordinerar då en rad aktiviteter som ett antal föreningar, företag och privatpersoner är med och planerar och genomför första veckan i juli. Inte minst för bygdens unga invånare har festivalen och föreningslivet varit en ingång till förtroendeuppdrag, delaktighet i beslutsprocesser och förmågan att identifiera inkomstbringande möjligheter. I den meningen har Vuollerims föreningar varit demokrati- och entreprenörskapsskolor (jfr Ingelstam 2007:121f).

Vuollerimbornas *sociala kapital* är förbundet med deras känsla av trygghet (Trädgårdh et al. 2013:101ff). Ett sätt att tala om detta är att många av invånarna känner en tillhörighet i lokalsamhället och att de har integrerats i sammanhang där deltagarnas förväntningar på gruppen uppfylls. En utbredd känsla av gemenskap ger grund för delat ägarskap i lokalsamhället. Sådana band kan gestaltas just i människors

sätt att hälsa (ibid). En annan faktor som påverkar det *sociala kapitalet* är invånarnas uppfattning av hur jämlikt samhället är, något som hänger ihop med hur de betraktar sina livsvillkor (jfr Trädgårdh et al. 2013:128ff). En av de intervjuade personerna minns tiden när Hotel Vuollerim Gästgiveriet skulle byggas:

Då tydliggjordes att det finns en förståelse i byn för att det inte spelar någon roll om du skurar en toalett, målar en vägg eller skriver protokoll. Alla delar är lika viktiga.

Finansiellt kapital

Möjligheten att substituera kapitalkällor kan underlättas av kulturell, social och geografisk närhet då människors utveckling av egna intressen befrämjas genom samhandling (jfr Johannisson 2006). Det gäller också det *finansiella kapitalet*: pengar. Den nära relationen mellan människor, organisationer och företag som är lokalt placerade, men samtidigt utnyttjar informationssamhällets flexibilitet, stimulerar identifikationen av nygamla och nya affärsmöjligheter (ibid).

I Vuollerims närområde saknas en infrastruktur i form av bankväsende, finansierings- och kreditföretag och finansiella marknadsplatser, varför frånvaron av så kallat *riskkapital* ofta har ersatts med vad jag väljer att kalla *arbetskapital*⁶ (jfr Landström & Löwegren 2009:256f). En utmaning för Vuollerims bygdebolag och föreningar har varit att skapa förtroende hos banker och andra långivare och finansiärer. De krav på fullgoda säkerheter vid lån som ska bedömas i förhållande till verksamhetens uppskattade värde vid det fall den läggs

⁶ För en vidare diskussion om koncentrationsgraden inom det svenska banksystemet, se Petersson (2006); Silver (2006).

ned tar inte tar hänsyn till annat än finansiella tillgångar (Åhlström 2006).

Mycket av det ideella arbetet syns inte samhällsekonomiskt. Det är en nackdel som är väldigt kännbar. Skulle man kunna tillgodoräkna sig det på något sätt skulle det vara enklare, för det är tufft ekonomiskt att driva samhällets utveckling utan att kunna ta ut pengar för det⁷. (Vd:n för Lapland Vuollerim Welcomes You).

Ur ett perspektiv kan bygdebolagen sägas vara investerare (jfr Landström & Löwegren 2009:263) eller banker byborna har satt in sina pengar i med hopp om en avkastning som kan satsas på samhällets fortsatta livskraft. Bygdebolagens trovärdighet hos finansiella institutioner har i någon mån ökat efter att värden skapats med insatser i form av invånarnas kompetenser, produktionsmedel och arbete som senare har kunnat växlas in mot *finansiellt kapital*. Med andra ord har *arbetskapitalet* i viss utsträckning blivit lokalt *riskkapital*. Styrelseordföranden för Visioner i Vuollerimbygden minns när bygdebolaget fick ett banklån för att köpa fastigheten som skulle bli Hotel Vuollerim Gästgiveriet: ”Banken var väldigt avvaktande i början, de trodde inte att det skulle gå. I höstas lade samma bank en endagskonferens här.”

Ytterligare en finansiell resurs till utvecklingen av Vuollerims *lokala ekonomi* är de inkomster merparten av invånarna får från externa källor. 20–25 personer jobbar för Vattenfall, 25 personer är anställda på företaget Liko som tillverkar lyftselar och andra tillbehör för rörelsehindrade personer och sedan 2008 tillhör den amerikanska medicinteknikkoncernen Hill-Rom, en del pendlar till gruvorna vid Malmberget i Gällivare kommun, några kör lastbil för åkerier, andra arbetar i

⁷ För förslag till hur tid kan mätas i pengar, se Ingelstam (2007:85f).

Jokkmokk eller driver företag med kunder runtom i närområdet, landet eller världen. 2010 förvärvsarbetade 75 procent av befolkningen, vilket ligger i nivå med genomsnittet för landet (Statistiska centralbyrån 2012).

De finansiella medel som strömmar in i bygden via arbetsinkomster, olika slags stöd och den konsumtion befolkningen och besökare står för kan medföra en positiv handelsbalans⁸ för ortens räkning när varje ny krona cirkulerar i det lokala ekonomiska kretsloppet (Fria metoder 2011). Då bygdebolagens verksamheter baseras på kunskaper och samverkan som har utvecklats i sitt specifika sammanhang kan detta vara en konkurrensfördel på den globala arenan där information finns allmänt tillgänglig, men företagare efterfrågar nära och stödjande relationer med andra företag, forskningsinstitut och övriga intressenter i omgivningen (jfr Kjellberg & Olsson 2006). Sådana relationer kan ge upphov till nya arbetstillfällen, samarbeten, besök och investeringar samt ökad efterfrågan på tjänster och produkter⁹. Ett annat värde intervjupersonerna lyfter fram är att deras disponibla inkomst är relativt hög i relation till vad de betalar för sådant som boende, användning av anläggningar och lokaler samt de relativt korta transportsträckorna mellan livsmedelsbutiken, skidbacken, sjöarna och bostaden.

Bootstrapping

För att resurserna i Vuollerim ska ge konkurrensfördelar och skapa ekonomiska värden behöver de göras åtkomliga, ackumuleras, sättas ihop, kombineras och utnyttjas (Müller & Kordgaard 2013:115). I en

⁸ Förhållandet mellan ekonomiskt inflöde och utflöde.

⁹ För en fördjupad diskussion om kapitalförsörjningskällor på landsbygden, se Kjellberg (2012).

miljö där tillgången till *finansiellt kapital* är begränsad har delägarna och medlemmarna i bygdebolagen tillämpat metoder för att låna och dela resurser (eller *kapital*) av och med andra bygdebolag, företag och föreningar. Ett begrepp för detta är *bootstrapping*, eller socialt baserad resursanskaffning (Winborg 2006; Landström & Löwegren 2009:254ff).

Finansiella kostnader har minimerats via det en av informanterna kallar Vuollerims *samverkanskapital* (jfr Landström & Löwegren 2009:257). Tjänster utbyts, information sprids och materiella tillgångar lånas ut. Även om det inte finns formella kontrollmekanismer för hur sådana resurser används och eventuellt återgäldas har den som delar med sig av dessa värden ofta god insyn i hur de används, eftersom innehavare och användare rör sig inom samma sociala geografi (jfr Winborg 2006).

Samnyttjandet av resurser innebär att många av bygdebolagens värden inte är absoluta (i monetär mening) utan beror på hur de används. Därför har *bootstrapping* lägre tillämpbarhet än *finansiellt kapital* vid avpersonifierade transaktioner, vilket påverkar huruvida ens budskap kan kommuniceras till aktörer vars handlingsmönster bygger på en annan ekonomisk logik (ibid).

Samtidigt har *bootstrapping* varit ett betydelsefullt incitament i Vuollerim för övergången till ett mer tjänste- och upplevelsebaserat samhälle. Ett exempel är den roll bygghandeln i Växthuset har spelat för att samordna beställningar av virke och annat byggmaterial som bygdebolag, företag, föreningar och hushåll efterfrågat, vilket har minskat den faktiska kostnad för frakt och andra utgifter var och en måste betala. En informant med lång erfarenhet av att ha bott i Vuollerim me-

nar att den här sortens samverkan medför att ”det inte behöver kosta lika mycket för någon att komma igång med en verksamhet eller marknadsföra sig som om du gör det ensam”.

Flera av de intervjuade Vuollerimborna poängterar också att tillgången till Vattenfalls materiella och kompetensmässiga resurser har varit betydelsefullt för att ställa om samhället till en relativt låg finansiell kostnad. Det handlar särskilt om sådana resurser som har använts aktivt under utbyggnaden av kraftverken men sedan inte varit till lika stor användning för det statliga bolaget. Även en del av de aktiviteter och verksamheter som på något sätt varit kopplade till Vattenfall eller dragit finansiell nytta av när befolkningsmängden låg på en jämförelsevis hög nivå, har omformats till nya användningsområden genom relativt låga transaktionskostnader: Virke som Vattenfall haft i sin ägo har skänkts till byggprojekt. Vägarna som bolaget har anlagt underlättar transportmöjligheterna i orten. Bolagets maskiner har lånats ut mot att användaren stått för kostnaden som motsvarar bränsleförbrukningen. Personer med uppdrag hos Vattenfall som exempelvis elektriker, VVS-installatörer, tekniker och chaufförer till tunga fordon har fått användning för sina arbetserfarenheter i vidare kretsar när bygdebolagen startats.

4 Det sociala entreprenörskapet

En grupp på frammarsch i samhället är de sociala entreprenörerna (Harding 2012:113). De rör sig i ett mer flytande civilsamhälle¹⁰ som präglas av nätverk och globalisering, vilket skapar delvis nya marknader. Det samtida civilsamhället präglas av flexibla lösningar, projektmedel och professionellt drivna ideella organisationer snarare än institutionaliserade organisationsstrukturer. I det sammanhanget får nystartade entreprenöriella organisationer betydelse som har andra motiv än rent vinstintresse. Det handlar om serviceproducerande verksamheter, organisationer som är resultatet av ett kollektivt engagemang och initiativ från samhällsengagerade individer (Harding 2012:113f).

Det flytande civilsamhället ger individens koppling till den fysiska platsen en ny innebörd. Relationen till platsen kan inte längre tas för given i det senmoderna nätverkssamhället där de globaliserade informationskanalerna erbjuder få bestående hållpunkter. Detta ständigt föränderliga samhällsmässiga landskap lämnar en känsla av vilsenhet, oförutsägbarhet och osäkerhet hos individen (Harding 2012:114; Bauman 2007:5–26). Hennes längtan efter nära relationer och igen-

¹⁰ Där människor agerar frivilligt utan att blanda in staten, näringslivet eller familjen (Ingelstam 2007:98).

känning kan då visa sig i nya rum för gemenskap (Harding 2012:33, 114). Nedan ges ett par perspektiv på hur Vuollerimborna hanterar sin flytande samtid.

Det är inte frågan om att utbilda egenföretagare utan om att bilda en plattform där man kan vara företagsam i sitt liv och själv ta kommandot. Ska det hända något så får jag göra det själv, men samtidigt ha tillit till att andra bidrar så att man inte fastnar i ett ekorrhjul och blir utbränd. (Rektorn för Vuollerims Friskola).

Rektorns tidigare kollega, en pensionerad lärare som har varit styrelseordförande för Vuollerims Friskola, uppger att det finns olika slags personer i bolagets styrelse. ”Det är det vi försöker lära ungdomarna: olika perspektiv. Ställer man spegeln på ett nytt ställe ser man någonting som man inte har sett tidigare. Det är en framgångsfaktor.” De båda personerna har turats om att vara varandras chefer: när den ena arbetade som lärare var rektorn hennes chef, men när den före detta läraren satt i styrelsen var hon rektorns chef.

Kommentarerna gäller Vuollerims Friskola, men är även giltiga för de andra bygdebolagen. Bygdebolagens framväxt har burits av ett *socialt entreprenörskap* där individer och grupper agerat innovativt (kommit med nya idéer som vunnit insteg på en marknad eller i samhället) för att skapa samhällsnyttiga funktioner (Larsson & Palmberg 2015). En 77-årig kvinna som har bott på orten under större delen av sitt liv och varit engagerad i bland annat Vuollerims Hembygdsförening där hon nu är vice ordförande, uttrycker att det ”ibland känns som om det är i elfte timmen. Sedan händer någonting så att du nästan har kniven på strupen och då löser vi det, för då blir alla så kreativa helt plötsligt och ser alla möjligheter”.

Den entreprenöriella processen i Vuollerim har utmärkts av växlingar mellan upptäckter av affärsmöjligheter, utveckling, planering, administration, genomförande och utvärdering (Landström & Löwegren 2009:69f). Vägen fram har oftast utstakats med ”ganska säkra små steg, med en investering i taget efter hand som det funnits resurser”, som vd:n för The Village Team formulerar det. Den kreativa förmåga med vilken invånarna tillgodogjort sig resurser har aktiverats av situationer då beprövade handlingssätt saknats (Landström & Löwegren 2009:111). Bygdebolagen har blivit en stabiliserande faktor i Vuollerimbornas vardag som gjort att de kunnat navigera i den osäkerhet som färgat relationen till omvärlden.

I denna process har det skett ett lärande (Torége et al. 2005:27f). När de personer som är aktiva i bygdebolagen övergått mellan och mötts i olika roller har nya sidor aktiverats av deras förmågor. Individen har trätt in i en lärandeprocess som bestått både av dokumenterad och tyst kunskap: den som är explicit och den som ”sitter i väggarna” och har utvecklats i Vuollerims sociokulturella praxis. I de formella och informella möten som skett har personer med olika ingångar utvecklat ett gemensamt sätt att lösa en uppgift och reflekterat över hur de har gjort det. Lärandet har också skett hos aktiebolagens delägare och föreningarnas medlemmar när de orienterat sig mot omvärlden genom utbyten med aktörer utanför orten (ibid).

Majoriteten av de personer jag har intervjuat är mångsysslare. *De springer inte i samma gren under dygnets alla timmar. Några driver egna företag, andra är anställda och ett fåtal har pensionerats. De snickrar också, städar, sköter fastigheter, utfodrar fjällkor och brygger kaffe på föreningsevenemang. Kanske är det så att de och andra invånare i en utpräglad landsbygdsort där förutsättningen att specia-*

lisera sig inom ett särskilt yrke är begränsad "måste" vara kreativa. Vuollerimborna har behov av att hitta nya sätt att överleva och finna mening i sin närmiljö. Kreativiteten kan visa sig i idéer som tänds av upplevda brister eller väckta intressen för något som ännu inte finns eller har konkretiserats.

De idéer som vuxit fram i bygdebolagen har kommit från Vuollerims inre och yttre miljö. Den inre miljön har varit den psykosociala stämningen, variationen av kunskap och åsikter, kontaktytorna, det övergripande intresset hos de deltagande individerna som gjort att samtalen cirkulerat kring samma tema och ett engagemang i det gemensamma arbetet. Den yttre miljön har varit geografin som plats för koncentration och flöden av *kapital* samt människor, vilket har medfört både förnyelse och osäkerhet inför framtiden (Landström & Löwegren 2009:111; 118ff). I skärningspunkten mellan den inre och yttre världen har det *sociala entreprenörskapet* framkallats.

5 Vägen vidare

I studien har jag diskuterat vilken socioekonomisk betydelse Vuollerims sex bygdebolag har för lokalsamhället. Studien visar att dessa organisationer fungerar i ett vardagssammanhang tack vare att deltagarna har strävat mot samma mål – ett levande lokalsamhälle, umgåtts med varandra i olika sammanhang och byggt förtroende och kunskap om andras intressen och färdigheter samt varit beredda att utföra arbetsuppgifter ideellt.

Bygdebolagen har ur ett sociokulturellt och historiskt perspektiv vuxit fram under en period då det samhälle invånarna kände till delvis försvann, samtidigt som bygdens anda av samverkan har varit en egenskap de fortsatt hålla vid liv, om än i varierande former. En aspekt av hur det breda ägandet kan förstås är att Vuollerimborna har konkretiserat erfarenheten av att människor kontinuerligt flyttat in i och ut ur bygden och då introducerat berättelser, intressen och färdigheter som gett form åt en heterogen gemenskap.

Bygdebolagen har medfört sociala och ekonomiska värden i Vuollerims utveckling: småföretagare har fått en mer solid lokal marknad att verka på, föreningar har fått draghjälp att vitalisera sin verksamhet och individer har fått nya källor att skapa mening, egenutveckling och försörjning i.

Så en utblick mot den värld som omger Vuollerim.

Om ekonomin: En lokalisering av ekonomin – tolkad som hushållande med resurser i ett tillstånd av knapphet – innebär att den återförs till ett sammanhang där den inordnas i givna sociala, kulturella, ekologiska, resursmässiga och demokratiska villkor (jfr Vallström 2014:108–115). Den platsbundna ekonomin kan inte existera utan sin sociala grund där sådant som etik, moral och förtroenderelationer återfinns. Den kan heller inte finnas utanför de naturgivna förutsättningarna, varför den är rotad i ekologin. Den innehåller alla hushållande aktiviteter samt allt föreningsliv och företagande som pågår i lokalsamhället, där samarbete och gemensamt ansvarstagande befrämjas och förutsätts för att de knappa resurserna inte ska gå till spillo (ibid).

Den lokala ekonomins förutsättningar påverkas av och påverkar den politiskt styrda ekonomin och den globala tillväxtekonomin. För ett lokalsamhälle märks den offentliga ekonomin framför allt i kommunens ekonomi och myndigheters regionala ekonomi. Den offentliga ekonomin är i viss mån oberoende av plats och socialt sammanhang, då den förväntas tjäna samhällsmedborgarna likvärdigt. Ändå har den sina centra, där ekonomin organiseras. Ett lokalsamhälle i periferin från centrat märker vanligen blott en ringa närvaro av denna offentlighet (ibid).

Den globala tillväxtekonomin syns inte fysiskt eller institutionellt i bygden. Även om den visar sig som leverantör, investerare, långivare, marknadsförare, försäljare eller arbetsgivare undandrar den sig alla lokala bindningar, samtidigt som den kan föra med sig resurser från platsen. Den tränger sig på ett socialt och kulturellt plan närmare lokalinvanarnas vardag och förändrar gradvis deras värderingar och konsumtionsmönster. Lokalsamhällets medborgare har i vardagen att

göra med alla former av ekonomi (ibid).

Om innovationen: Människorna delaktiga i Vuollerims bygdebolag har visat nytänkande lösningar på samhällsutmaningar. De har gjort det genom sektoröverskridande samverkan och utveckling av nya varor, tjänster, arbetssätt och metoder. Bygdebolagens innovationskraft har skapat värden som fyllt en mening både hos invånare, besökare och investerare. De har koordinerat tre dimensioner av platsens karaktär: den fysiska omgivningen, innehållet och föremålen för marknadsföring. Denna innovationsprocess har sammankopplats av immateriella, tillfälliga, interaktiva och platsberoende aspekter. Delägarnas och medlemmarnas drivkraft bakom innovationerna har i första hand varit att få inflytande över sina livsvillkor (jfr Berg Jansson & Lindberg 2015; Lindberg et al. 2015).

Arbetet med den här uppsatsen har gett upphov till vidare frågor:

- Hur kan sådant värde som genereras genom obetalt arbete uppmärksammas i den offentliga ekonomin och vilken roll kan detta spela för orter där civilsamhället står för en betydande del av den grundläggande servicen?
- Hur kan landsbygdspräglade orter som har fått sina inkomster huvudsakligen från råvaruindustrin och utnyttjande av naturresurser hitta innovations- och samverkansdrivna lösningar på samhällets utveckling?
- På vilket sätt kan en kommuns centralort i sin förvaltning inrymma de nyskapande samhällslösningar som mindre orter ger upphov till?

Referenser

- Berg Jansson, A. & Lindberg, M. 2015. *Social innovation i Norrbotten*. Luleå: Luleå tekniska universitet
- Bauman, Z. 2007. *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press
- Carlfrjord, S. 2015. *Vinster i vardagen – Lokal utveckling i bolagsform*. Uppsala: Kandidatarbete i landsbygdsutveckling, institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet
- Fria metoder. *LEA – Lokal ekonomisk analys. Metodbok*. 2011. 3. Uppl. Fria metoder
- Fägerborg, E. 2011 (1999). Intervjuer. I: Kaijser, L. & Öhlander, M. (red): *Etnologiskt fältarbete*. 2. Uppl. Lund: Studentlitteratur
- Harding, T. 2012. *Framtidens civilsamhälle. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen*. Stockholm: Statsrådsberedningen, Regeringskansliet
- Ingelstam, L. 2007. *Ekonomi på plats*. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet
- Johannisson, B. 2006 (2004). Den lokala ekonomins kraftkällor. I: Wikström, B. & Herlitz, U. (red): *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt*. 2. Uppl. Stockholm: Nutek
- Jordbruksverket. 2016. *Sweden – Rural Development Programme (National)*. The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing in rural areas & Regeringskansliet
- Kjellberg, O. 2012. *Kapitalförsörjning för utveckling och omställning på landsbygden*. Jönköping: Landsbygdsnätverket
- Kjellberg, O. & Olsson, K. 2006 (2004). Lokalt kapital utvecklat bygden. I: Wikström, B. & Herlitz, U. (red): *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt*. 2. Uppl. Stockholm: Nutek

- Kvale, S. & Brinkmann, S. 2014 (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. Uppl. Lund: Studentlitteratur
- Landström, H. & Löwegren, M. 2009. *Entreprenörskap och företagsetablering. Från idé till verklighet*. Lund: Studentlitteratur
- Larsson, M. & Palmberg, J. 2015. *Vad betyder social i sociala innovationer?*. Örebro: Entreprenörskapsforum
- Liljankoski, U. 2013. *Socialt kapital – Ett mätbart värde?*. Stadsplanering.se
- Lindberg, M., Ericson, Å., Gelter, J. & Karlberg, H. 2015. Samhällsdesign genom platsinnovation. *Swedish Design Research Journal*, vol. 1, 9–12
- Melucci, A. 1992. *Nomader i nätet*. Göteborg: Daidalos
- Melucci, A. 1996. *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*. New York: Cambridge University Press
- Müller, S. 2013. *Entrepreneurship and Regional Development: On the Interplay between Agency and Context*. Diss. Århus: Business and Social Sciences, Aarhus University
- Petersson, T. 2006 (2004). När banken lämnade byn. I: Wikström, B. & Herlitz, U. (red): *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt*. 2. Uppl. Stockholm: Nutek
- Pripp, O. & Öhlander, M. 2011 (1999). Observation. I: Kaijser, L. & Öhlander, M. (red): *Etnologiskt fältarbete*. 2. Uppl. Lund: Studentlitteratur
- Putnam, R. D. 2006 (2000). *Den ensamme bowlaren*. 2. Uppl. Stockholm: SNS Förlag
- Rothstein, B. 2003. *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag
- Silver, L. 2006 (2004). Bankernas roll i den lokala samhällsekonomin. I: Wikström, B. & Herlitz, U. (red): *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt*. 2. Uppl. Stockholm: Nutek
- Skalstad, E. & Lönngrén, G. 2012. *Slutrapport Språnget 2 Lapland Vuollerim Welcomes You AB*. Vuollerim: Lapland Vuollerim Welcomes You
- Statistiska centralbyrån. 1977. *Folkmängd 31 dec 1950–1975 i län, kommuner och församlingar enligt kommunindelningen 1 jan 1976*. Stockholm: Statistikdatabasen
- Statistiska centralbyrån. 2012. *Jokkmokk kommunfakta – tätort*. Stockholm: Statistikdatabasen

- Statistiska centralbyrån. 2014. *Folkmängden per tätort. Vart femte år 1990–2010. Folkmängd efter region och vart 5:e år. T8920 Vuollerim, (Jokkmokk)*. Stockholm: Statistikdatabasen
- Statistiska centralbyrån. 2016. *BEFPAK – Folkmängd 2015-12-31. Folkmängd i absoluta tal fördelad efter kön och ålder i spec. åldersklasser. Tabell A2.3KD: Län: 25 Norrbotten. Kommun: 2510 Jokkmokk*. Stockholm: Statistikdatabasen
- Statistiska centralbyrån. 2016. *Folkmängd efter region, ålder och år. 2510 Jokkmokk*. Stockholm: Statistikdatabasen
- Teorell, J. & Svensson, T. 2007: *Att fråga och svara*. Stockholm: Liber
- Torége, J., Norberg, M. & Lexén, R. 2005. *Spela roll. En bok om lokal och regional utveckling*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting & Arena för Tillväxt
- Trädgårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D., & Svedberg, L. 2013. *Den svala svenska tilliten. Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS Förlag
- Vallström, M. 2014. Att ta framtiden i egna händer. I: Vallström, M (red): *När verkligheten inte stämmer med kartan*. Lund: Nordic Academic Press
- Vuollerimbygden i Utveckling – en öppen arbetsgrupp för framtagande av en lokal utvecklingsplan för Vuollerimbygden. 2011. *Lokal Utvecklingsplan. Vuollerimbygden. Jokkmokk kommun, Norrbottens län*. Boden: Hela Sverige ska leva Norrbotten
- Winborg, J. 2006 (2004). Pengar är inte allt – sociala nätverk skapar viktiga resurser. I: Wikström, B. & Herlitz, U. (red): *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt*. 2. Uppl. Stockholm: Nutek
- Åhlström, P. 2006 (2004). Lokalt kapital utvecklat bygden. I: Wikström, B. & Herlitz, U. (red): *Receptet bakom välmående regioner*. 2. Uppl. Stockholm: Nutek

Elektroniska källor

- Svensk Energi. 2014-04-14. *Vattenkraftsproduktion*. Tillgänglig:
<http://www.svenskenergi.se/Elfakta/Elproduktion/Vattenkraft1/Vattenkraftsproduktion> [2016-05-31]